

Effectief Bijbellezen

de *Evangelíën*

Rudolf Rijkeboer

Colofon

Deze uitgave werd in 2008 onder dezelfde titel gepubliceerd in het tijdschrift *Met Open Bijbel*.

Effectief Bijbellezen is een uitgave van:
Broeders in Christus Nederland.

Contact

Met Open Bijbel, Postbus 520, 3800 AM Amersfoort.
Telefoon 0318 845120 (ma-vr van 9-13 en 15-20 u)
E-mail info@metopenbijbel.nl

Kopierecht

Artikelen mogen ongewijzigd worden overgenomen, mits met bronvermelding.

Inhoud

1. Introductie	5
2. Het evangelie van Marcus	9
3. Het evangelie van Matteüs	13
4. Het evangelie van Lucas	17
5. Het evangelie van Johannes	21

Alle Bijbelpassages zijn genomen uit de NBG'51 en NBV Vertalingen, tenzij anders aangegeven.

Effectief Bijbellezen

1. Introductie

De meeste van u zullen het met ons eens zijn dat de Bijbel Gods Woord is, en als zodanig betrouwbaar. Maar van daar af beginnen de meningen vaak al uiteen te lopen. Want velen weten eigenlijk niet goed hoe ze hun weg in dat boek moeten vinden. En dan gaat het als met dat dikke handboek bij je nieuwe digitale camera: je bladert er moedeloos wat doorheen en besluit vervolgens maar te proberen met dat ding te fotograferen, zonder eerst dat hele instructieboek te hoeven doorlezen. Een Bijbel telt, afhankelijk van de bladspiegel, al snel iets van 1200-1500 pagina's, en er lijkt op het eerste gezicht ook nog weinig lijn in de 'behandelde onderwerpen' te zitten. Hoe pak je dat aan? In deze cursus willen we u daarom wat wegwijs maken in die aanpak.

Bijbels denken

Laten we eerst het terrein wat afbakenen. De verschillende delen van de Bijbel zijn te boek gesteld tussen zoiets als 4000 jaar geleden (of wellicht zelfs nog eerder) en globaal 2000 jaar geleden, en dan ook nog in een ander deel van de wereld. Anders gezegd: hij is ontstaan in een totaal andere cultuur dan de onze, en je zult hem dus moeten lezen tegen die andere culturele achtergrond. Let op: ik probeer hier niet te zeggen dat de Bijbel alleen maar de opvattingen van zijn tijd weerspiegelt, zoals je tegenwoordig zo vaak hoort zeggen. Maar hij spreekt wel *de taal van zijn tijd*, en met die taal moet je vertrouwd raken. Toch ik ga ook weer geen 'geheime sleutel' aanreiken, alsof de Bijbelse boodschap er alleen zou zijn voor ingewijden. Je moet echter wel 'Bijbels' leren *denken*. Want de Bijbel 'denkt' heel anders dan wij in onze moderne westerse cultuur. Dat heeft alles te maken met het feit dat wij, moderne westerlingen, zijn opgevoed met economie, met wetenschap, met technologie, met meer-beter-groter, met vooruitgang en voortdurende vernieuwing. Wij denken in termen als: wat kost het en wat levert dat dan op, kun je dat logisch beredeneren, hoe werkt het, en word ik er beter van? Oud betekent: 'niet meer van deze tijd', en modern is 'in'. Onze cultuur draait om 'gepasseerde stations' en 'voortdurend verder moeten'. Voor ons is dat normaal; het zit in ons bloed en we denken er niet eens meer bij na.

In de Bijbel hebben we echter te maken met totaal andere levensprincipes. Daar gaat het niet om de nieuwste ideeën (die morgen al weer achterhaald zijn) maar om eeuwige waarheden. Niet om dingen die logisch beredeneerd zijn, maar dingen die ons door God Zelf zijn geopenbaard, omdat we ze zelf nooit zouden *kunnen* beredeneren. Daar staat 'oud' voor wijsheid en levenser-

de Evangelieën

varing, in plaats van achterhaald en niet meer van deze tijd, en is ‘oude van dagen’ niet de aanduiding van een demente bejaarde maar van God Zelf. Daar moet je gevoel voor leren krijgen. Iemand heeft dat eens zo weergegeven:

Bijbels denken

Bijbels, Semitisch, Joods
Praktische uitvoering
Totaal-benadering
Allegorieën, beelden
Gelijkenissen
Symbolen
“Waar leidt het toe?”
Resultaat-gericht:
“wat bereik je ermee?”

Modern, westers denken

Europees, Anglo-Amerikaans
Theoretische overwegingen
Analyse van de delen
Inhoudelijke details
Feiten
Concrete aspecten
“Hoe functioneert het?”
Proces-gericht:
“hoe bereik je dat?”

En hij voegde er aan toe: “Men kan rustig zeggen dat heel wat van wat wij Bijbeluitleg noemen in feite niet meer is dan een poging om in Westerse, of moderne, termen weer te geven wat de Bijbel zelf al heel afdoende heeft gezegd in beeldende termen — termen die door de mensen uit Bijbelse tijden en in Bijbelse landen veel gemakkelijker werden begrepen dan door ons nu”.

Taalgebruik

Dat brengt ons meteen bij het volgende: het taalgebruik van een Bijbels verhaal is afgestemd op het duidelijk maken van de les die dat verhaal ons wil leren. En dat is niet altijd de taal die we verwachten wanneer het alleen maar om de beschrijving van een historische gebeurtenis ging. Toch zie je juist maar al te vaak mensen uit dat taalgebruik conclusies trekken, die het verhaal zelf ons niet bedoelt te leren. Dan krijg je argumenten als ‘het staat er toch’, terwijl het gaat om een opvatting die absoluut niet Bijbels is. Omdat de Bijbel daar spreekt in beelden. Die zouden voor alle culturen aansprekend moeten zijn. Maar wij moderne westerlingen denken niet meer in beelden. Wij willen alles ‘exact’ hebben, omdat we van jongs af aan geleerd hebben exact te denken. En dan gaan we dingen letterlijk nemen die figuurlijk waren bedoeld, of alleen maar in poëtische taal staan uitgedrukt. Of we gaan teveel nadruk leggen op een uitspraak die, bijvoorbeeld door Jezus, alleen maar zo ‘extreem’ is verwoord om zijn gehoor, bijvoorbeeld de schriftgeleerden van zijn tijd, bewust te provoceren. Ook in dat soort dingen moeten we leren Bijbels te denken.

Effectief Bijbellezen

In Ezechiël 26-28 vinden we bijvoorbeeld een uitgebreide profetie over de ondergang van de zeevaarders- en handelsstad Tyrus. Eerst in vrij letterlijke bewoordingen (in 26), en dan als een klaaglied over de stad (in 27), waarin Tyrus poëtisch wordt beschreven als een schitterend en machtig schip dat nu is vergaan, verzwolgen door de zee. En tenslotte is er nog een apart klaaglied over de koning van Tyrus, beschreven als wandelend in de hof van Eden, en als een 'beschuttende cherub', bekleed als de hogepriester van het Oude Verbond (met 9 van de 12 edelstenen uit diens borstschild). Dat verwijst naar de bevoorrechte positie die Tyrus had bezeten tegenover Gods volk. Van alle heidense volken had alleen Tyrus mogen meehelpen met de bouw van Gods tempel in Jeruzalem. En waar er voortdurende vijandschap was geweest tussen Israël en haar buurvölkeren, was er juist vriendschap geweest met Tyrus. Maar Tyrus was trots en hoogmoedig geworden, en had materieel gewin verkozen boven vriendschap met Gods verbondsvolk. Dat alles wordt in dat klaaglied in poëtische taal betreurd. En we lezen daarin dan uitingen als:

Zeg tegen de vorst van Tyrus: "Dit zegt God, de HEER: Je bent hoogmoedig geworden, je hebt gezegd: 'Ik ben een god, ik zit op een godentron, midden in zee.' Je achtte jezelf een god gelijk, terwijl je een mens bent, en geen god ... Door je handelsgeest heb je je rijkdom nog vergroot, maar die rijkdom heeft je ook hoogmoedig gemaakt. Daarom, zegt God, de HEER, zal ik vreemde volken op je afsturen ... Ze zullen je het graf in drijven, je zult een gewelddadige dood sterven, in het hart van de zee" (Ezech 26:2, 5-7).

Maar velen laten zich door die poëtische taal in de war brengen, en lezen hier dan de beschrijving in van een aartsengel die ooit door God uit de hemel zou zijn verwijderd. Omdat ze niet gewend zijn aan dit soort taal.

De Bijbel als handboek bij het leven

Al ziet het er dus op het eerste gezicht misschien niet zo uit, de Bijbel is wel degelijk een instructieboek, een handboek bij het leven. En dat betekent dat de verhalen die er in staan dus een bedoeling hebben. Dat zijn niet zomaar interessante illustraties van het leven in vroeger tijden: dat zijn wat in de moderne organisatieleer 'case studies' heten, voorbeelden van hoe het wel, of juist niet, moet wanneer je (in dit geval) een leven met God wilt leven. Die verhalen hebben een bedoeling, dat zijn lessen, levenslessen. Maar er staat meestal geen nabeschouwing achteraan, die ons nog eens luid en duidelijk vertelt wat nu precies de les was. Die moeten we er zelf maar in ontdekken. En dat lukt alleen wanneer we het verhaal bekijken door de ogen van toen. Wanneer je het leest met de ogen van nu, zul je de werkelijke les waarschijnlijk missen. En daarom moeten we eerst leren Bijbels te denken, d.w.z. leren te lezen met de ogen van toen. Niets meer, maar ook niets minder.

Zo'n verhaal over iemand uit het verleden is nooit zo maar een stukje geschiedenis, of een biografie. Het is een praktijkvoorbeeld (zo'n 'case study'), en dat heeft consequenties. Heel vaak is zo'n verhaal daarom ook niet compleet: er staat alleen wat voor ons van belang is om de les te begrijpen die het ons wil leren. Wij vinden zo'n verhaal dan onlogisch, omdat we de onderlinge samenhang niet goed begrijpen. Maar dat komt alleen omdat ons niet alles verteld wordt. En ons wordt niet alles verteld omdat we anders de les niet duidelijk genoeg zouden zien. Die zou dan teveel ondergesneeuwd raken door die extra details, die we *daarvoor* niet hoeven te weten. Dus:

- Er staat alleen dat wat we moeten weten om de les te kunnen begrijpen.
- Omgekeerd: alles wat er wel staat, is dus ook op de een of andere manier van belang.

We moeten daarom niet gaan klagen wanneer we merken dat er stukken uit het verhaal zijn overgeslagen (wat soms blijkt uit een parallelverslag elders). Het staat er nu eenmaal niet om onze nieuwsgierigheid te bevredigen.

Andere maatstaven

Waar het op neer komt, is dat verhalen in de Bijbel, afgemeten naar *onze* maatstaven, soms niet betrouwbaar zouden mogen heten. Maar de Bijbel zelf hanteert andere maatstaven, en naar *die* maatstaven zijn ze wel betrouwbaar. De Bijbel vervalst de werkelijkheid namelijk niet, maar presenteert die alleen zo als nodig is om de lessen duidelijk te maken. En dan krijg je een verhaal waar delen aan ontbreken (en de rest dan schijnbaar onjuist of zelfs onlogisch aan elkaar lijkt te zijn gekoppeld), of waar gebeurtenissen elkaar veel sneller lijken op te volgen dan in werkelijkheid is gebeurd, of zelfs waarin dingen ons worden gepresenteerd in een andere volgorde dan waarin ze in werkelijkheid hebben plaatsgevonden. Dat heeft alles te maken met die 'handboek'-functie, want nogmaals: het is geen geschiedenisboek! Wanneer ons alles verteld zou worden, zouden we door de bomen het bos niet meer zien (en het boek is toch al zo dik). Vaak doen moderne handboekschrijvers dat overigens ook allemaal; alleen zeggen zij dat er dan altijd duidelijk bij. Omdat ze anders op hun vingers worden getikt door hun collega's.

Veel strijdvrage over de betrouwbaarheid van bepaalde 'feiten' die de Bijbel zou leren, komen daarom in werkelijkheid voort uit een onjuiste opvatting over wat die ons nu echt wil vertellen. En dan roept de één dat de Bijbel *dus* niet onfeilbaar is, omdat dat vermeende 'feit' niet klopt met wat we intussen wetenschappelijk weten, terwijl de ander stug volhoudt dat het wel waar *moet* zijn, want de Bijbel liegt niet. En geen van beide vraagt zich af of het boek eigenlijk wel dat wil zeggen wat zij er beiden in lezen. Want we stellen sneller de Bijbel zelf ter discussie dan onze eigen interpretatie daarvan.

Effectief Bijbellezen

2. *Het evangelie van Marcus*

De eerste drie evangeliën vertonen zoveel overeenkomst dat ze ‘synoptisch’ worden genoemd, van *syn* = samen en *optomai* = kijken naar. Je kunt ze in parallelle kolommen afdrukken en ze zo in één oogopslag vergelijken. Matteüs, Marcus en Lucas heten dan de ‘synoptici’. Het evangelie van Marcus werd ooit algemeen als het oudste beschouwd, vanwege het veronderstelde ‘primitieve’ karakter ervan, maar ook omdat het lijkt alsof de andere twee daarop gebaseerd zijn (en dus later geschreven). Tegenwoordig denkt men daar weer anders over, maar die eerdere visie zat er misschien toch niet zo ver naast.

Wie was Marcus?

Marcus heette eigenlijk Johannes, maar droeg ook de Romeinse naam Marcus. Paulus en Barnabas namen hem mee op hun terugreis van Jeruzalem naar Antiochië (Hand 12:25). Uit Kol 4:10 blijkt dat hij een neef was van Barnabas. Hij ging mee op hun eerste zendingsreis naar Cyprus, maar verliet hen toen zij vervolgens in Klein-Azië wilden prediken. Blijkbaar vond hij dat te riskant, en durfde hij het niet aan. Paulus wilde hem daarom niet meenemen op hun tweede reis, met als gevolg dat hij en Barnabas uit elkaar gingen (Hand 15:36-40). Uit Kol 4:10 en Flm. 1:23 blijkt echter dat hij ca. tien jaar later wel weer een medewerker van hem was. In 2 Tim.4:11 vraagt hij Timoteüs zelfs nadrukkelijk hem mee te brengen naar Rome, omdat hij hem ‘van veel nut is’. Petrus noemt hem enkele jaren later ‘mijn zoon’ (1 Pet 5:13). Paulus is dan mogelijk al terechtgesteld, en Marcus werkt dan als medewerker van Petrus in Rome. Verder is hijzelf waarschijnlijk ook de niet bij name genoemde jongeman, waarvan hij in zijn evangelie vertelt dat die in Getsemane ternauwernood kan ontsnappen (Mar 14:51). En tenslotte neemt men, op grond van Hand 12:12, aan dat de bovenzaal van het laatste avondmaal zich bevond in het huis van zijn ouders.

De rol van Petrus

Je hoort vaak dat dit evangelie eigenlijk het verhaal van Petrus zou zijn. Dat berust vooral op de informatie van enkele kerkvaders, maar het klopt dat Marcus speciale nadruk legt op de rol van Petrus. En we zagen hierboven al dat Petrus hem zelf aanduidt als ‘mijn zoon Marcus’. De veronderstelling is dan dat dit zijn ‘predikingshandboek’ zou zijn, door Marcus op schrift gesteld ten behoeve van de gemeente te Rome. Dat zou in elk geval een uitstekende verklaring geven voor de structuur ervan: heel direct en beknopt, meer gerangschikt naar onderwerp dan naar chronologische volgorde, met maar weinig details, want het geeft alleen maar de basis. De prediker zelf kan mondeling aanvullen

de Evangelien

wat hij verder nog nodig acht. Wel geeft het duidelijk blijk het verslag te zijn van een ooggetuige, hoewel Marcus destijds nog te jong was om zelf die ooggetuige te kunnen zijn geweest. Dus moet een ander er wel de bron van zijn geweest. In elk geval moeten we dit absoluut niet zien als een geschiedkundig verslag, of een biografie van Jezus. Marcus zelf noemt het in zijn openingswoorden nadrukkelijk een 'evangelie' (letterlijk: een boodschap van goed nieuws). Dat is voor ons een vertrouwde term, maar het was in die tijd geen bekende verhaalvorm. Daarom moeten we wel aannemen dat hij daarmee wil zeggen dat het geen geschiedschrijving is, maar een boodschap. En wel van de vervulling van Gods belofte van verlossing uit zonde en dood, waarvan Jesaja al zo'n 750 jaar eerder had verkondigd dat God die eens zou brengen. Die boodschap werd door de apostelen mondeling zo gepredikt, maar staat hier op schrift. De gedachte aan een samenvatting van zulke prediking is daarom zo gek nog niet.

Doel en opzet van het evangelie

Marcus begint zijn verhaal dan ook met een citaat uit die profetie van Jesaja, en de vervulling van die woorden in de komst van Johannes de Doper; en hij eindigt het met Jezus' kruisdood en opstanding. Dat laatste is het waar alles om draait, en dat krijgt daarom sterke nadruk: het beslaat 6 van de 16 hoofdstukken. De voorafgaande tien hoofdstukken zijn bij hem alleen maar de aanloop daar naartoe. En het doel van zijn evangelie vinden we in een uitspraak van Jezus, tegen het eind van die 'proloog': "De Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om (zelf) te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen" (Mar 10:45). Alle drie de synoptici leggen er sterke nadruk op dat Jezus de rol van de 'lijdende Knecht' uit Jesaja moest vervullen voordat Hij Koning kon worden, maar vooral Marcus lijkt zijn evangelie te hebben geschreven om juist dat te laten zien. Al aan het begin van hoofdstuk 3 lezen we dat de vijandschap van de gevestigde orde zover is opgelopen, dat zijn (kruis)dood wordt gepland. En het is vol betekenis dat dit gebeurt in een monsterverbond tussen de Farizeeën en de Herodianen, de absolute tegenpolen in de Joodse maatschappij van die dagen, als het ware de beide uiteinden daarvan.

En juist daarom concentreert Marcus zich zo op wat Jezus *deed*, en veel minder dan de anderen op zijn *leer*. Vaak lees je dat hij zo weinig citeert uit de Schriften (ons OT), omdat hij voor Romeinen schrijft, die daar minder vertrouwd mee waren. Maar het tegendeel is waar: hij tekent ons Jezus' optreden juist volledig als een vervulling van de profeten. En juist omdat hij weinig citaten geeft, moet

Effectief Bijbellezen

je de Schriften uitstekend kennen om die achtergrond te zien. Mensen als Petrus zullen in hun mondelinge prediking die informatie mogelijk hebben aangevuld, waar dat nodig was. Maar Marcus' lezer wordt in feite geacht dat allemaal te weten en te herkennen. Petrus predikte aanvankelijk toch vooral aan Joden (Galaten 2:7 en 9), en kwam pas in Rome toen de val van Jeruzalem aanstaande was. En het klopt inderdaad dat Marcus veel Joodse gebruiken en Aramese woorden voor zijn Romeinse lezers apart uitlegt (Aramees was de taal die in de eerste eeuw in Judea en Galilea werd gesproken), maar dat zijn juist de 'toevoegingen' die hij heeft aangebracht, om zijn oorspronkelijke tekst ook voor niet-Joden begrijpelijk te maken. Dat onderstreept eerder het oorspronkelijk Joodse karakter van zijn verhaal dan dat het dat zou tegenspreken.

Typische kenmerken

Neem bijvoorbeeld zijn beschrijving van het neerdalen van de Geest op Jezus bij diens doop in de Jordaan. Marcus zegt daar iets dat we bij de anderen niet vinden: "Op het moment dat hij uit het water omhoogkwam, zag hij de hemel *openscheuren* en de Geest als een duif op zich neerdalen ..." (Mar 1:10). Dat 'openscheuren' van de hemel verwijst naar Jesaja: "Scheurde u maar de hemel open om af te dalen!" (Jes 63:19, of 64:1 afhankelijk van de gebruikte vertaling). Jesaja bedoelde dat van een neerdalen in oordeel over Israëls vijanden, maar hier spreekt het van het begin van Jezus' verlossingswerk, dat uiteindelijk afrekende met hun grootste vijand: de dood. Opvallend is verder ook dat Marcus hier niet, zoals in het NT gebruikelijk, de Septuaginta citeert (de Griekse vertaling van het OT), die hier anders leest: dit is een meer letterlijke vertaling van het Hebreeuwse origineel. Ook dat suggereert echter dat zijn evangelie een Griekse weergave is van eerdere in het Aramees gestelde 'aantekeningen voor eigen gebruik', voor een Aramees sprekend gehoor.

Aansluitend schrijft hij dan: "... en er klonk een stem uit de hemel: Jij bent mijn geliefde Zoon, in jou vind ik vreugde" (vs. 11). Dat combineert Psalm 2 (bekend als de 'koningspsalm') met de eerste profetie over de 'dienaar (knecht) van de HEER' in Jesaja 42, waarmee God aangeeft dat Jezus weliswaar de beloofde Koning uit het huis van David zou zijn, maar dat Hij eerst die lijdende Knecht zou moeten worden voordat Hij dat koningschap zou mogen aanvaarden. Dit is het uitgangspunt voor het verlossingswerk dat nu begint. Kenmerkend is ook hier dat dit niet met zoveel woorden wordt gezegd; we vinden slechts verwijzingen naar een tweetal begrippen uit het OT, die je moet kennen (en herkennen) om de bedoeling te begrijpen. Dit soort verwijzingen naar OT-begrippen, zonder die verder uit te leggen (omdat de toehoorder geacht wordt dat te begrijpen) kenmerkte ook Petrus' rede op de Pinksterdag (Handelingen 2) en Stefanus' rede voor het Sanhedrin (Handelingen 7), maar ook Paulus' rede tot de Joden

in de synagoge in Antiochië in Pisidië (niet te verwarren met Antiochië in Syrië). Maar het staat in scherp contrast met de uitgebreide uitleg van bijvoorbeeld diezelfde Paulus in zijn brieven aan niet-Joden, zoals die in Korinte of in Rome. In vers 12 lezen we dan: “Meteen daarna dreef de Geest hem de woestijn in”. Dat ‘meteen daarna’ (NBG’51: terstond) vinden we nergens zoveel als bij Marcus. Het betekent letterlijk: zonder omwegen, of: zonder tussenkomst van iets anders. Hier wil het niet zeggen dat Jezus onmiddellijk, nog op dat moment, vertrok naar de woestijn, maar wel dat Hij er niets tussen liet komen. Met zijn veelvuldig gebruik van deze uitdrukking wil Marcus ons vertellen dat niets deze vervulling van Gods belofte in de weg kon staan.

Een ander kenmerk is onderliggende symboliek. We vinden Jezus als Genezer (ook een vervulling van Jesaja), maar zien een aantal genezingen die Marcus meer in detail beschrijft. Dat blijken er twaalf te zijn van Joden en één van een niet-Jood. Twaalf wijst uiteraard op de genezing van het volk van de twaalf stammen, en die ene andere wijst vooruit naar wat nog gaat komen. In die twaalf blijkt ook nog een duidelijk vijf plus vijf plus twee patroon te zitten. Ook andere elementen tonen zo’n patroon: vijf plus zeven (de aantallen broden van de beide ‘wonderbare spijzigingen’), of eerst vijf en dan ‘alle twaalf’ (de roeping van de apostelen). Blijkbaar wil hij hiermee onze aandacht op iets vestigen: het feit dat Jezus wel in de eerste plaats was gekomen voor zijn eigen volk, maar dat het daar niet bij zou blijven (opnieuw: Jesaja!). Dat legt hij ook Jezus zelf in de mond bij die ene genezing van een niet-Jood: “Eerst moeten de kinderen genoeg te eten krijgen; het is niet goed om de kinderen [van het volk Israël] hun brood af te pakken en het aan de honden [een gebruikelijke Joodse aanduiding van niet-Joden] te voeren.” Maar de vrouw antwoordt dan: “Heer, de honden onder de tafel eten toch de kruimels op die de kinderen laten vallen” (Mar 7:27-28), en het is geen toeval dat we dit gesprek over brood en gevallen kruimels vinden tussen de beide spijzigingen, met hun opsomming van aantallen broden en overgebleven brokken.

Matteüs en Lucas

Deze benaderingen en patronen vinden we terug bij Matteüs en Lucas. Maar daar zijn de patronen minder strak en de beschrijvingen uitgebreider, en aangevuld met ander materiaal. Ook dat suggereert dat dit evangelie van Marcus ons inderdaad de oervorm geeft van de prediking van de apostelen aan hun eigen volk, en dat de andere twee dat hebben aangepast aan hun eigen lezerspubliek en hun eigen doel daarmee. Maar dat zie je pas wanneer je eerst voldoende begrijpt van Marcus. Pas dan kun je zien waarin die andere twee daarvan afwijken (en ook weer van elkaar!). En juist dat geeft je de belangrijkste sleutels voor een goed begrip van het doel van hun verhaal.

Effectief Bijbellezen

3. *Het Evangelie van Matteüs*

Het Evangelie van Matteüs is, net als dat van Marcus, een van de drie synoptische Evangelieën. Bijna alle gebeurtenissen die we bij Marcus vinden, vinden we ook bij Matteüs. Maar Matteüs voegt er veel leer en gelijkenissen aan toe, die we bij Marcus niet vinden. Het bevat daarmee ongeveer 60 % meer tekst dan dat van Marcus. Het lijkt primair te zijn geschreven voor een Joods lezerspubliek. Sommigen menen daarom dat het Evangelie zoals wij dat bezitten, net als dat van Marcus, een vertaling is van een Aramees origineel. Maar daar zijn geen concrete aanwijzingen voor. En wanneer hij het heeft geschreven voor Grieks sprekende Joden, zoals anderen denken, zou dat ook niet logisch zijn.

Wie was Matteüs

Geen van de vier evangelisten noemt, anders dan de profeten van het OT, zelf zijn naam. We zullen ze daarom op een andere manier moeten identificeren. De traditie heeft altijd aangenomen dat de tollenaar Matteüs, die Jezus in Matteüs 9:9 oproept Hem te volgen, de schrijver van dit Evangelie was. Het is inderdaad opvallend dat deze apostel in de andere Evangelieën wordt aangeduid met de naam Levi, terwijl alleen dit evangelie hem met de naam Matteüs noemt. Het was in die tijd niet ongebruikelijk dat Joden naast hun Joodse ook een Griekse naam hadden (hoewel Matteüs mogelijk alleen maar een vergrieksing is van Mattatias), maar het lijkt alsof juist de andere evangelisten zijn tollenaarverleden niet willen benadrukken, en dat pleit dan inderdaad voor de tollenaar Levi/Matteüs zelf als schrijver van dit Evangelie. Maar aangezien we verder eigenlijk toch niet veel van Matteüs weten, is het antwoord op deze vraag hier feitelijk minder belangrijk dan in het geval van de anderen.

Doel en opzet van het Evangelie

Matteüs geeft, anders dan de anderen, niet apart aan wat het doel is van zijn verhaal, maar uit de opzet blijkt toch duidelijk genoeg dat het doel in principe gelijk is aan dat van Marcus. Maar waar Marcus slechts eenmaal (in de aanhef van zijn verhaal) in zoveel woorden naar een OT profeet verwijst, hoewel hij ze wel regelmatig citeert, noemt Matteüs ze dertien maal bij name. Dat lijkt erop te wijzen dat Matteüs minder parate Schriftkennis bij zijn lezers verwacht, hoewel ook hij met zijn Evangelie duidelijk wil aantonen dat hiermee 'de profeten' in vervulling zijn gegaan. Een ander opvallend verschil is, zoals gezegd, dat hij zich niet beperkt tot wat Jezus *deed*, maar ook uitgebreid ingaat op wat Hij *leerde*. En hij heeft sterk de neiging die beide zaken te koppelen. Kenmerkend is

bijvoorbeeld dat hij de roeping van de twaalf (met de opsomming van hun namen) koppelt met de passage in hoofdstuk 10, waar Jezus ze uitzendt om te prediken. En dat koppelt hij weer aan de instructies die Hij hun daarvoor geeft, die op hun beurt weer uitlopen op een reeks waarschuwingen die onmogelijk betrekking kunnen hebben op *die* prediking, en die we daarom wel *moeten* lezen als van toepassing op de prediking na Jezus' opstanding en hemelvaart. En dat alles sluit hij af met de uitdrukking: "En het geschiedde, toen Jezus zijn bevelen aan zijn twaalf discipelen ten einde had gebracht, dat Hij ..." (Mat 11:1, NBG'51). Een dergelijke afsluitende formule vinden we op nog vier andere plaatsen in zijn Evangelie. Die besluit steeds een belangrijk stuk leer — weliswaar voortkomend uit de daar beschreven gebeurtenissen, maar wat de betekenis betreft niet beperkt blijft tot die situatie. En in bredere zin is zo'n koppeling tussen gebeurtenissen en leer ook elders in zijn Evangelie te vinden.

Hoofdthema

We moeten dus wel concluderen dat ook *zijn* Evangelie naar thema is geordend, en dat we het niet moeten lezen als een chronologisch verslag. Het voorname thema lijkt dan te zijn dat Jezus de komende Koning is. Matteüs begint zijn verhaal met een geslachtsregister, dat wel dat van Jozef moet zijn. Het tekent Jozef dan als de wettige troonpretendent uit het huis van David, en de fungerende koning Herodes daarmee als een onwettige regeerder. En hij zal daarmee willen aangeven dat ook Jozefs 'aangenomen zoon' Jezus daarmee een wettige claim op die troon heeft. Voor de oppervlakkige lezer lijkt het vervolgens interessant dat hij enkele gebeurtenissen noemt die zich afspelen rond Jezus' geboorte. Maar wat we daar in werkelijkheid zien, zet in feite het toneel voor wat later zal volgen. We zagen al eerder dat in de profetie van Jesaja de komst centraal staat van een Verlosser, die zijn volk zal bevrijden van zonde en dood. Om het unieke karakter van die bevrijding te beschrijven, gebruikt God daar het beeld van een machtige strijder die zijn volk zal bevrijden uit de ballingschap, waarin de machtige koning van Babylon dat volk zou voeren.

Bij de profeet Daniël vinden we later viermaal een confrontatie tussen die koning van Babel en de God van Israël, vertegenwoordigd door Daniël of zijn drie vrienden. Daarbij zet de koning steeds weer al zijn wijzen en 'magiërs' in, maar telkens moet hij erkennen dat die niet tegen Daniëls God zijn opgewassen. En wanneer nu die grote Verlosser dan eindelijk is geboren, verschijnen uit dat

verre Mesopotamië de latere afstammelingen van die magiërs (Matteüs gebruikt hetzelfde woord) om Hem hulde te bewijzen. Terwijl zijn eigen volk Hem niet wil erkennen, en de man die in Jeruzalem op de troon zit onmiddellijk alles in het werk stelt om Hem uit de weg te ruimen. Dat tekent Matteüs' hoofdthema: de confrontatie tussen de wereldse heersers en de man die God tot Koning heeft benoemd, maar die vooral is gekomen om te bevrijden van zonde en dood. De echo daarvan vinden we later, in symbolische taal, terug in het boek Openbaring (12:1-9). De consequentie van dit alles is echter dat Matteüs sommige gebeurtenissen veel beknopter weergeeft dan Lucas of Marcus, om daarmee des te meer nadruk te leggen op Jezus' macht over de dood. Details die naar zijn mening de aandacht daarvan zouden afleiden, laat hij heel gemakkelijk weg, want hij heeft niet de bedoeling een historisch verslag te schrijven.

Het nieuwe Verbond

Een ander thema is dat van het Nieuwe Verbond dat Jezus, uit naam van zijn Vader, sluit met zijn ware volk — zij die bereid zijn toe te treden. Meteen in het begin van zijn Evangelie geeft hij drie hoofdstukken lang een uitgebreide samenvatting van Jezus' leer, in de Bergrede, alsof hij hiermee een parallel wil geven van de wetgeving aan Israëel, die voorafging aan de sluiting van het Oude verbond. En zoals we bij Mozes later een verdere uitwerking vinden van die Wet, vinden we hier een hele serie gelijkenissen als leer voor die ware volgelingen (Mat 13), ook weer afgesloten met “En het geschiedde, toen Jezus deze gelijkenissen ten einde had gebracht dat Hij ...” (vs. 53, NBG'51). En zoals in Exodus de sluiting van dat Oude Verbond wordt gevolgd door de bouw en oprichting (op Gods bevel) van de tabernakel, Gods heiligdom in de woestijn, zo eindigt Matteüs' Evangelie met Jezus' bevel uit te gaan in de wereld en die boodschap van Verlossing te prediken aan alle volken. Want de gemeente zal de nieuwe tempel van God zijn (zie bijv. 1 Kor 3:16 e.v.; 1 Pet 2:5; Op 3:12).

De genezingen van Joden

Het patroon van twaalf genezingen van Joden en één van een heiden, dat we bij Marcus zagen, vinden we ook bij Matteüs weer terug, maar in een wat aangepaste vorm. We vinden in eerste instantie inderdaad twaalf *genezenen*, gerangschikt in een soortgelijk patroon als bij Marcus. Maar tweemaal betreft dat een tweetal mensen samen, zodat we in feite maar tien *genezingen* hebben. Dat vult hij dan vervolgens, als in een soort 'aanhangsel', aan met twee extra genezingen, voorafgegaan door nog een extra genezing van een heiden. En ook daarvan betreft de laatste een tweetal mensen tegelijk. De beide tweetallen in de basisserie betreffen respectievelijk bezetenen en blinden; en op die blinden volgt een man met maar liefst twee kwalen tegelijk: hij is zowel doofstom als

bezeten. De aanvulling betreft een bezetene en nogmaals een tweetal blinden, alsof Matteüs er met extra nadruk onze aandacht op wil vestigen dat de kwalen van het volk vooral lagen in een verkeerde denkwijze en in het doof en blind zijn voor hun werkelijke situatie: een duidelijke echo van Jesaja 6.

Wanneer Petrus, kort voor Jezus' intocht in Jeruzalem, vraagt 'wat zal ons deel zijn?' (Mat 19:27), vinden we bij Matteüs in Jezus' antwoord iets dat Marcus en Lucas ons niet vertellen: "Wanneer de Mensenzoon in majesteit zal zetelen op zijn troon, zullen ook jullie plaatsnemen op twaalf tronen en rechtspreken over de twaalf stammen van Israël" (vs. 28). Dit sluit uiteraard aan op het eerdergenoemde 'koningsthema'. Maar wanneer Jezus' tante wat later bij Hem komt, om namens haar beide zoons te vragen of die daarbij een voorkeurspositie kunnen krijgen (Matt. 20:20-28), luidt het antwoord: "Wie van jullie de belangrijkste wil zijn, zal de anderen moeten dienen, en wie van jullie de eerste wil zijn, zal jullie dienaar moeten zijn — zoals ook de Mensenzoon niet gekomen is om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen" (vzn 26-28). Want ook bij Matteüs gaat de missie van 'de dienende Knecht' vooraf aan het koningschap van 'de Gezalfde'; en die volgorde geldt ook voor wie met Hem willen regeren. Ook bij Matteüs gaat het niet om bevrijding uit de overheersing door de Romeinen, maar om verlossing uit zonde en dood. Dat moesten zij nog leren inzien, en het is dus geen toeval dat de genezing van dat tweede paar blinden meteen op deze passage volgt.

De genezingen van heidenen

En waar de eerste genezing van een heiden ons het geloof toont van een Romeinse centurio, een lid van de bezettingsmacht (die, volgens Lucas 7:5, 'hun volk liefhad'), betreft de tweede (in de aanvulling) het geloof van een lokale heidense vrouw. Beiden vragen niet om genezing van henzelf, maar van iemand anders. En beiden benadrukken dat zij de autoriteit van Jezus en de voorrang van de Joden volledig erkennen. Marcus en Lucas noemen de vrouw een Syro-Fenicische, maar Matteüs duidt haar aan als een 'Kanaänitische'. Feitelijk waren de Kanaänieten het volk dat het land bewoonde in de tijd van de intocht onder Jozua. Om dan in de eerste eeuw te spreken over een Kanaänitische is zoiets als in onze tijd een Nederlander aan te duiden als een Bataavier. Hiermee tekent Matteüs haar als een op en top heidense, die door de toenmalige orthodoxe Joden nog meer werd veracht dan die toch al zo gehate Romeinen. Ook daarmee vertelt hij zijn lezers dat zij verder moeten kijken dan zij gewoon zijn: het gaat om geloof en niet om afkomst, om Verlossing en niet om politiek. En het gaat vooral om genezing van de enige kwaal die hier ter zake doet: die van de terminale ziekte die 'zonde' heet. Koningstronen ja, maar wel heel anders dan zij dan nog denken.

Effectief Bijbellezen

4. Het Evangelie van Lucas

Het centrale thema van het evangelie van Lucas is discipelschap. En gezien zijn nauwe banden met de bekeerde schriftgeleerde Paulus mogen we hier ook zeker diens inzichten verwachten aan te treffen. En inderdaad zien we verschillende verbanden tussen de kennelijke bedoelingen van Lucas' beschrijvingen en de leer die we vinden in Paulus' brieven. Lucas begint, als niet-Jood, met nadrukkelijk aan te geven dat zijn verslag berust op informatie die hij heeft verzameld van ooggetuigen, en tenminste één van die ooggetuigen moet wel haast de jonge Wetstudent Saulus van Tarsus zijn geweest.

Herkenning

Net als de anderen presenteert Lucas zijn verhaal als de vervulling van Gods beloften van verlossing, zoals te vinden bij de profeten. Zowel de lofzangen van Maria, Jezus' moeder, en Zacharias, de vader van Johannes de Doper, als de woorden van de engelen bij Jezus' geboorte, zijn één en al verwijzing naar deze beloften en aankondigingen. Maar bij Lucas ligt er een speciale nadruk op het *herkennen* van deze vervulling en van de Persoon van de Verlosser. Want de verwachte Wereldkoning komt niet ter wereld in een omgeving van luxe en koninklijke pracht, maar in een stal; en zijn ouders moeten een maand later, bij zijn voorstelling in de tempel, als voorgeschreven reinigingsoffer het offer van de armen brengen (Luc 2:24, zie Lev 12:8). Dit zet velen op het verkeerde been, en hoewel het volk in die tijd wel degelijk zijn komst verwachtte, hebben velen Hem niet als Messias herkend. Maar de getrouwen, zoals Simeon en Anna in de tempel, hebben Hem wel herkend. En wanneer Hij dertig jaar later begint met zijn optreden (dat Lucas met de grootste nauwgezetheid dateert), laten velen zich overtuigen door het feit dat weliswaar niet zijn uiterlijke verschijning maar wel zijn daden Hem identificeren als 'de beloofde Verlosser':

Zeg tegen Johannes wat jullie gezien en gehoord hebben: blinden kunnen weer zien, verlamden weer lopen, mensen met huidvraat worden gereinigd en doven kunnen weer horen, doden worden opgewekt, aan armen wordt het goede nieuws bekendgemaakt. (7:22)

Afstamming of bekering

Iets dat bij Lucas telkens weer naar voren komt, is het bekende misverstand van hen die menen zeker te kunnen zijn van hun behoudenis, omdat zij tot de juiste groep behoren (in dit geval de afstammelingen van Abraham) terwijl de anderen (hier de niet-Joden) hooguit nog hoop op behoudenis hebben wanneer zij zich bij hen aansluiten. Vooral de Farizeeën huldigden deze opvatting, maar

zij waren bij lange na niet de enigen. Keer op keer zien we dat ze daartegen worden gewaarschuwd. Zoals al meteen door Johannes de Doper:

Breng dan vruchten voort die met jullie bekering in overeenstemming zijn, en zeg niet bij jezelf: Wij hebben Abraham als vader. Want ik zeg jullie: God kan zelfs uit deze stenen kinderen van Abraham verwekken! (3:8, vrij vertaald)

Maar niet alleen heidenen! Ook wie van hun eigen volk niet voldeed aan hun eigen strenge maatstaven van godsdienstige correctheid zagen zij als verloren:

Met het oog op sommigen die zichzelf rechtvaardig vinden en anderen minachten, vertelde hij de volgende gelijkenis. 'Twee mensen gingen naar de tempel om te bidden, de één was een Farizeeër en de ander een tollenaar. De Farizeeër stond daar rechtop en bad bij zichzelf: "God, ik dank u dat ik niet ben als de andere mensen, die roofzuchtig of onrechtvaardig of overspelig zijn, en dat ik ook niet ben als die tollenaar." (18:9-11)

De 'uitgestotenen'

En zij gingen *nog* verder: zij vonden het zelfs niet de moeite waard zich te bekommeren om het terugwinnen van zulke uitgestotenen, want met zulke mensen ging je simpelweg niet om. Maar Jezus corrigeert dat keer op keer:

- De Farizeeën en hun schriftgeleerden zeiden morrend tegen zijn leerlingen: 'Waarom eet en drinkt u met tollenaars en zondaars?' Maar Jezus antwoordde: 'Gezonde mensen hebben geen dokter nodig, maar wie ziek is wel; ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar om zondaars tot bekering.' (5:30-32, aangepast aan de NBG'51)
- 'Als hij een profeet was, zou hij weten wie de vrouw is die hem aanraakt, dat ze een zondares is.' Maar Jezus zei tegen hem: 'Simon, ik heb je iets te zeggen ... Daarom zeg ik je: haar zonden zijn haar vergeven, al waren het er vele, want ze heeft veel liefde betoond; maar wie weinig wordt vergeven, betoont ook weinig liefde.' (7:39,40,47)
- 'Allen die dit zagen, zeiden morrend tegen elkaar: 'Hij is het huis van een zondig mens binnengegaan om onderdak te vinden voor de nacht.' ... Jezus zei tegen hem: 'Vandaag is dit huis redding ten deel gevallen, want ook hij is een zoon van Abraham. De Mensenzoon is gekomen om te zoeken en te redden wat verloren was.' (19:7-10)

Deze passages vertellen ons niet dat behoudenis er in de eerste plaats is voor de 'verworpenen en onderbedeelden', zoals bepaalde moderne opvattingen willen, maar dat behoudenis er in de eerste plaats is voor wie zich zijn zonden

bewust is en bereid is zich te bekeren. De fout van de bevoorrechten was niet dat zij rijk waren, maar dat zij meenden geen bekering *nodig* te hebben. Het werkelijke verschil was dat zij die door de ‘maatschappelijk correcte’ godsdienstige wereld waren uitgestoten, veel sneller bereid waren hun leven drastisch te herzien, en dat zij ook des te dankbaarder waren toch te zijn aangenomen. Lucas heeft daarom veel te vertellen over zulke uitgestotenen, de ‘tollenaars en zondaars’, waar de gevestigde orde niet van wilde weten.

Galilea en Jeruzalem

Net als bij de anderen ligt er bij Lucas nadruk op het feit dat Jezus, alvorens Hij Koning kon worden, eerst de lijdende Knecht moest zijn. Maar die nadruk is bij Lucas groter en — belangrijker — hij trekt dat ook door naar wie zijn volgelingen willen zijn. Het begint al bij zijn ouders, nakomelingen van David en dus eigenlijk van koninklijke bloede. Met de vermelding dat er voor hen ‘geen plaats was in de herberg’ zet Lucas onmiddellijk de toon. En dat hij het verslag van Jezus’ optreden begint met het verhaal hoe Hij in Nazaret, ‘waar Hij was opgegroeid’, op een haar na is gelynacht (een gebeurtenis die zich in werkelijkheid pas later moet hebben afgespeeld) wil duidelijk illustreren dat ‘geen enkele profeet welkom is in zijn vaderstad’ (Luc 4:24), wat Johannes later zal verwoorden als: ‘Hij kwam tot het zijne, en de zijnen hebben Hem niet aangenomen’ (Joh 1:11). Toch beschrijft Lucas ons zijn optreden als vooral gericht op het ‘provinciale’ Galilea, terwijl het meer ‘beschaafde’ Jeruzalem — vooral de religieuze elite — op Hem neerkijkt als een doe-het-zelf prediker die je niet serieus kunt nemen. Zijn laatste predikingcampagne wordt ons gepresenteerd als één lange reis naar Jeruzalem, waar Hij moet omkomen:

- Toen de tijd naderde dat Jezus van de aarde zou worden weggenomen, ging hij vastberaden op weg naar Jeruzalem. (9:51)
- Maar ik moet vandaag en morgen en de volgende dag op weg blijven, want het gaat niet aan dat een profeet omkomt buiten Jeruzalem. (13:33)
- Hij nam de twaalf apart en zei tegen hen: ‘We zijn nu op weg naar Jeruzalem, en alles wat door de profeten is geschreven zal men de Mensenzoon laten ondergaan. (18:31)

Er zit een duidelijke parallel tussen Lucas 3 t/m 9:50 en Marcus 1-9, en opnieuw tussen Lucas 18 en verder vergeleken met Marcus 10:13 en verder. Maar terwijl bij Marcus de reis naar Jeruzalem wordt samengevat in 10:1-12, loopt dat bij Lucas schijnbaar van 9:51 (zie hierboven) tot 18:14. In werkelijkheid is Jezus in Lucas 9:51 nog niet op weg daarheen, maar van daar af heeft Hij wel ‘zijn aangezicht gericht om naar Jeruzalem te reizen’ (9:51, NBG’51). En in dat blok van 9:51 tot 18:14 vinden we allerlei informatie die kenmerkend is voor Lucas. Informatie die veel te maken heeft met het volgen (en navolgen)

van Jezus, ook in nederigheid en bereidheid te worden verworpen. Het is als het ware een laatste oproep tot bekering voordat het te laat is.

De beslissende keuze

Dat loopt dan uit op de beslissende keuze aan het eind. Bij Lucas zijn het vooral de mensen die met Hem uit Galilea naar Jeruzalem zijn gekomen, die bij zijn intocht roepen: 'Gezegend hij die komt als koning, in de naam van de Heer! Vrede in de hemel en eer aan de Allerhoogste!'; terwijl het de mensen van Jeruzalem zijn die (opgehitst door hun religieuze leiders) schreeuwen 'kruisig hem, kruisig hem!'. En het is vooral Lucas die ons de keuze voorstelt als die tussen Barabbas (= de zoon van zijn vader), de moordenaar, en Jezus (de 'zoon van God'), volgens Petrus in Hand 3:15: 'Hem die de weg naar het leven wijst'. En het volk *eist* dat Jezus terechtgesteld zal worden (23:23) en het *eist* evenzeer dat Barabbas degene zal zijn die in vrijheid gesteld zal worden (23:25). En Pilatus, die Hem tot driemaal toe formeel vrijspreekt van de aanklacht, beslist 'dat aan hun *eis* moet worden voldaan'.

Ook aan het kruis kiest de man aan zijn ene zijde de kant van het volk, dat Hem hoont, terwijl de man aan zijn andere zijde besluit dat, ondanks alle schijn van het tegendeel, deze Man aan het kruis wel degelijk de komende Wereldkoning is, die uiteindelijk zal beslissen over leven en dood. Ook Jozef van Arimatea moet plotseling kiezen of hij zich zal 'verontreinigen' aan een dode, wat hem zal uitsluiten van het Pascha van het Oude Verbond, door het lichaam van Jezus te redden van verbranding op de gemeentelijke vuilstort in het Hinnomdal (zoals waarschijnlijk met de beide anderen zal zijn gebeurd), door het te begraven in zijn eigen rotsgraf, wat hem onvermijdelijk zal komen te staan op uitsluiting van elk verder lidmaatschap van de Joodse Raad.

De vrouwen

Maar er is *nog* een categorie mensen waarop werd neergekeken, en waar Lucas meer dan de anderen aandacht aan besteedt: de vrouwen. En wanneer sommigen van die vrouwen vroeg in de morgen van de derde dag het graf leeg vinden, en vervolgens van engelen te horen krijgen dat Jezus leeft, toont Lucas ons hoe zij dat geloven. De mannen aan wie ze dat komen vertellen, weten daarentegen niet wat ervan te denken. Zelfs niet nadat zij zelf naar het graf zijn gegaan, en hebben gezien dat de toestand daar inderdaad zo is als de vrouwen verteld hadden. En ook de rest van dat laatste hoofdstuk vertelt ons hoe moeilijk zelfs de verschijning van Jezus zelf hen kan overtuigen van de werkelijkheid van zijn opstanding. Dat is de allerlaatste les van Lucas: wie te vast zit in zijn opvattingen, mist zelfs het meest onweerlegbare bewijs van de werkelijkheid van de boodschap, zelfs wanneer hij dat met eigen ogen ziet.

Effectief Bijbellezen

5. Het Evangelie van Johannes

De meeste lezers van de Bijbel zijn er zich wel van bewust dat het evangelie van Johannes qua karakter in belangrijke mate afwijkt van de andere drie. Maar het is één ding te weten wat het *niet* is, maar iets anders om te weten wat het dan *wel* is. Johannes geeft zelf aan wat het doel is van zijn evangelie:

Deze (dingen) zijn opgeschreven opdat u gelooft dat Jezus de Messias is, de Zoon van God, en opdat u door te geloven leeft door zijn naam (20:31).

Dit herinnert ons eraan dat hij zijn brieven heeft geschreven met hetzelfde doel. Want keer op keer benadrukt hij, vooral in zijn eerste brief, dat Jezus de Christus (Messias) is. Daar begonnen aan het eind van de eerste eeuw alternatieve ideeën over te circuleren, en zowel Johannes' brieven als zijn evangelie zijn duidelijk geschreven om die ideeën te weerleggen. Dat betekent echter ook dat dit evangelie pas laat is geschreven, veel later dan de andere drie. En dat verklaart weer de indruk die je krijgt bij het lezen ervan, dat Johannes het evangelieverhaal als zodanig bekend veronderstelt bij zijn lezers. Hij vertelt het verhaal niet nog een keer opnieuw, maar stoot door naar diepere betekenissen, laat achtergronden zien en legt de essentiële betekenis bloot wat er toen eigenlijk is gebeurd. Het gaat niet om het levensverhaal van Jezus van Nazaret, maar om zijn identificatie als de door God beloofde Messias.

De structuur van het evangelie

Voortkomend uit deze doelstelling heeft Johannes' evangelie ook een volledig andere opbouw dan die andere drie. Waar de synoptische evangeliën zijn opgebouwd rond de genezingen (al is dat met een verschillende nadruk voor elk ervan), is Johannes' evangelie opgebouwd rond een serie tekenen. Dat kunnen genezingen zijn, maar ook andere wonderen. Dat grijpt terug op de OT-gedachte dat een door God gezonden profeet zich moet kunnen legitimeren met een 'teken'. Jezus doet dat, en toont daarmee dat Hij inderdaad door God gezonden is. Alleen vraagt het om geloof om die tekenen te kunnen zien. De leiders van het volk, maar ook grote groepen uit het volk zelf, mankeert het aan dat geloof, met als gevolg dat zij voortdurend om een teken vragen en tegelijkertijd de tekenen niet zien die Hij doet. En daar tegenover mensen als Nikodemus, die zegt:

Rabbi, wij weten, dat Gij van God gekomen zijt als leraar; want niemand kan die tekenen doen, welke Gij doet, tenzij God met Hem is (3:2, NBG'51).

We vinden zeven van zulke tekenen beschreven tijdens zijn prediking; gevolgd door nog een na zijn opstanding, als om aan te geven dat het met zijn hemel-

vaart niet ophoudt. Dat zien of niet zien van de tekenen is daarom een voortdurend terugkerend thema. Wanneer Jezus een blindgeborene geneest op sabbat, redeneren de wettisch denkende Farizeeën dat Hij niet door God gezonden kan zijn, 'want hij houdt zich niet aan de sabbat', terwijl anderen (waaronder de blindgeborene zelf) juist redeneren: 'Hoe zou een zondig mens zulke wonder tekenen kunnen doen?' (Joh 9:16). En Johannes maakt vervolgens duidelijk dat het in feite die ongelovigen zijn die blind zijn, terwijl de blindgeborene in werkelijkheid de zaak juist scherp ziet.

Een structuur in 'lagen'

Een probleem bij het verder doorgronden van de structuur van Johannes' evangelie is echter dat het is opgebouwd uit verschillende 'lagen', die niet volledig parallel lopen. De eerste daarvan wordt gevormd door de zes stadia van Jezus' werk, gevolgd door een soort samenvatting:

- Roeping van zijn discipelen en het begin van zijn prediking.
- Tekening van wie Hem zoeken en in Hem geloven om de tekenen en om zijn woorden.
- Tekening van wie er eigenlijk geen behoefte aan hebben door Hem te worden genezen.
- De nieuwe oogst: Jezus begint scheiding te maken tussen wie Hem willen volgen en wie dat niet willen.
- Die scheiding is gemaakt en Jezus versterkt het geloof van de eerste groep.
- Johannes beschrijft dat die gelovigen zullen leven door Jezus' dood.
- Samenvatting.

In de tweede 'laag' zien we dat Johannes Jezus' werk beschrijft alsof het een jaar is uit de Joodse kalender, een jaar van zaaien, oogsten en dankbaarheid voor die oogst. Dat jaar loopt van een Paasfeest tot een Paasfeest, met achtereenvolgens eerst de drie oogstfeesten: Paasfeest, een niet met name genoemd feest (dat wel Pinksteren moet zijn) en het Loofhuttenfeest, dan Chanukka (de gedenkdag voor de herinwijding van de tempel in 164 v. Chr.) en tenslotte opnieuw een Paasfeest. Deze laag loopt niet helemaal parallel met die van de zes stadia van Jezus' werk, omdat stadia 2 en 4 niet zijn gerelateerd aan een feest, en stadium 5 zowel de Loofhutten-periode als de Chanukka-periode omvat.

De derde laag bestaat uit 7 'Aspecten', respectievelijk:

1. Een nieuw begin — in stadium 1.
2. Het leven gevende woord — in stadium 2.

3. Het brood des levens — in stadium 4.
4. Licht en leven: manifestatie en verwerping — in stadium 5.
5. Oordeel door dat licht — in stadium 5.
6. Overwinning van het leven over de dood — in stadium 6.
7. Leven door dood: de betekenis van het kruis — in stadium 6.

Dit sluit ook nauw aan bij het licht-duisternis thema, hieronder.

De laatste laag bestaat tenslotte uit de eerder genoemde zeven tekenen in combinatie met zeven ‘leerrekenen’. In de meeste gevallen begint dat met de een of andere gebeurtenis, die dan aanleiding geeft tot een (twist)gesprek tussen Jezus en de Farizeeën of de religieuze leiders, wat tenslotte uitloopt op zo’n ‘leerrede’, die steevast wordt ingeleid met “Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u ...” (althans in de bewoordingen van de NBG’51). De gebeurtenis die Johannes als aanleiding gebruikt, kan dan één van de zeven tekenen zijn, maar in sommige gevallen volgt het teken juist op de leerrede, in plaats van daaraan vooraf te gaan.

Thema’s

Als we voorbijzien aan dat niet volledig parallel lopen van deze lagen, is het duidelijk dat Johannes hier op verschillende wijzen beschrijft dat Jezus een laatste oproep aan zijn volk doet tot bekering en terugkeer tot hun God, gevolgd door zijn zorg voor wie aan die oproep gevolg hebben gegeven. En tenslotte een beschrijving dat hun verlossing tot stand wordt gebracht door de offerdood van hun Heer. Dit alles moet zijn lezers ervan overtuigen dat Hij inderdaad de beloofde Messias was, wat — zoals gezegd — zijn voornaamste thema is.

Daarnaast zien we dat hij Jezus’ optreden presenteert als een nieuwe schepping. Zijn proloog is bekend, en het is buitengewoon jammer dat vrijwel elke theoloog en Bijbeluitlegger er zo op gericht is hier een beschrijving te zien van Jezus als lid van een drie-eenheid, dat ze stuk voor stuk de werkelijke boodschap missen: die beschrijving van die nieuwe schepping. De tabel bovenaan pagina 23 toont de overeenkomsten tussen het begin van Genesis, het begin van Johannes’ evangelie en het begin van zijn eerste brief (alles in de NBG’51 versie). We zien duidelijk dat Genesis de fysieke schepping beschrijft, die God tot stand brengt door het fysiek spreken van Zijn scheppend woord, en dat Johannes in de aanhef van zijn evangelie — met gebruikmaking van dezelfde terminologie — een ‘nieuwe, geestelijke, schepping’ beschrijft, als vervulling van Gods beloften uit het OT — waarbij dat ‘woord’ staat voor die beloften (die nu werkelijkheid zijn geworden in Jezus Christus) — en in zijn brief de voortzetting daarvan — waarbij het ‘woord’ overgaat in de verkondiging van die belof-

<p>Genesis 1:1-4</p> <p><u>In den beginne</u> schiep God de hemel en de aarde.</p> <p>De aarde nu was woest en ledig, en duisternis lag op de vloed, en de Geest Gods zweefde over de wateren.</p> <p>En God <u>zei</u> [= sprak het woord]: Er zij licht; en <u>er was licht</u>.</p> <p>En God zag, dat het <u>licht goed</u> was, en God maakte <u>scheiding tussen het licht en de duisternis</u>.</p>	<p>Johannes evangelie 1:1-5</p> <p><u>In den beginne</u> was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God.</p> <p>Dit was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door het Woord geworden en zonder dit is geen ding geworden, dat geworden is.</p> <p><u>In het Woord</u> was leven en het leven <u>was het licht</u> der mensen; en het <u>licht schijnt</u> in de duisternis en <u>de duisternis heeft het niet gegrepen</u>.</p>	<p>1^e brief van Joh. 1:1-5</p> <p><u>Hetgeen was van den beginne</u>, hetgeen wij gehoord hebben, hetgeen wij gezien hebben met onze <u>eigen ogen</u> ... hetgeen wij gezien en gehoord hebben, verkondigen wij ook u, opdat ook gij met ons gemeenschap zoudt hebben ...</p> <p>En dit is <u>de verkondiging</u>, die wij van Hem gehoord hebben en u verkondigen: God is <u>licht</u> en in Hem is in het geheel geen <u>duisternis</u>.</p>
---	---	---

ten, en van de vervulling daarvan, in de wereld; en dan vooral de wereld buiten Israël. Evenzo zien we dat thema van licht en duisternis zich ontwikkelen. In Genesis gaat het om het fysieke licht zonder welk geen leven mogelijk is. In zijn evangelie staat licht voor de waarheid van Gods aanbod van leven door Zijn Zoon, en de duisternis voor de menselijke krachten die Hem uit de weg willen ruimen, omdat Hij een gevaar vormt voor hun machtspositie. En in zijn brief staat licht voor Gods karakter en voor de zuiverheid waarmee eerst Zijn Zoon en vervolgens de ware gelovigen dat licht van God op hun beurt proberen te weerspiegelen, terwijl duisternis staat voor alle tegen God ingaand menselijk streven.

De geloofstest

Het evangelie van Johannes is geen gemakkelijk evangelie. Het diept de boodschap heel ver uit, en je mist daarom gemakkelijk relevante lessen. Nikodemus vatte het wedergeboren te letterlijk op, de Samaritaanse vrouw vatte het water dat haar dorst voor altijd zou lessen te letterlijk op, de menigte in Galilea vatte het eten van zijn vlees en het drinken van zijn bloed te letterlijk op, en zo zijn er talloze voorbeelden. En ook in onze tijd zijn er velen die de symboliek en de verwijzingen naar het OT niet doorzien en verkeerd willen toepassen. Maar wie de boodschap ziet, heeft daarmee iets van God gezien en begrepen (Joh 1:18).

Alle Bijbelcursussen en -studies van

Effectief Bijbellezen

Basiscursus De Bijbel

Taalgebruik

Schrift in tegenspraak

De taal van de Bijbel

Belangrijke woorden

Fundamentele begrippen

Hoe leest u, wat leest u?

De Evangelien